

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

**з теми «ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-
ХОРОВОЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Середня освіта (Музичне
мистецтво)
спеціальності 014 Середня освіта (за
предметними спеціальностями)
предметної спеціальності 014.13 Середня
освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)
денної форми здобуття вищої освіти
Чепела Катерина Миколаївна

Керівник: Карташова Ж. Ю., кандидат
педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
музичного мистецтва

Рецензент: Лабунець В. М., доктор
педагогічних наук, професор, професор
кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	
1.1. Визначення сутності поняття «образно-інтонаційні навички» в науковій літературі.....	
1.2. Основні форми організації позаурочної діяльності школярів.....	
1.3. Особливості організації вокально-хорової роботи школярів з формування образно-інтонаційних навичок в процесі позаурочної діяльності.....	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Обґрунтування методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності	
2.2. Констатувальний етап дослідження формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.....	
2.3. Апробація методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності та результати дослідно-експериментальної роботи.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Державна політика України в галузі освіти та спрямування національної освіти на розвиток творчої особистості є важливим аспектом сучасної освітньої реформи. Це відповідає стратегічним цілям, викладеним у таких документах, як Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та Державна програма «Освіта». Вони покликані визначити основні напрямки реформування, зокрема в освітньому процесі, спрямованому на максимальне розкриття природного потенціалу учнів.

В рамках цих документів особлива увага приділяється інтеграції української освіти в європейський простір, забезпеченню високих стандартів освіти, а також створенню умов для розвитку кожної дитини згідно з її здібностями та задатками. Законодавчі ініціативи, зокрема Закон України «Про освіту» та Закон України «Про загальну середню освіту», підкреслюють важливість формування гнучкої і сучасної освітньої системи, яка забезпечує розвиток творчих та інтелектуальних здібностей молоді.

Прийнято вважати, що саме хоровий спів відіграє важливу роль у формуванні ідейно-естетичного виховання школярів, сприяючи їхньому духовному розвитку та задоволенню потреби у створенні нових цінностей. Це мистецтво має потужний вплив на емоційний і моральний розвиток учнів, формує почуття єдності, співпраці та відповідальності в колективі. Хоровий спів не лише сприяє художньому розвитку, але й є потужним засобом комплексного виховання особистості.

Хоровий спів, як важлива складова музичного виховання, відіграє значущу роль у формуванні естетичних почуттів, художніх смаків і розвитку музичних здібностей школярів. Він спрямований не лише на ознайомлення з музичним мистецтвом, а й на виховання здатності емоційно сприймати музику, відчувати її образність і художню виразність.

Особливу роль у цьому процесі відіграють уроки музичного мистецтва, та позаурочна вокально-хорова діяльність учнів. Вони покликані прищеплювати інтерес до музики через активне слухання та виконання творів; розвивати навички образного, осмисленого сприйняття музики, зосереджуючи увагу на емоційній стороні твору; формувати художні смаки шляхом ознайомлення з різноманітними музичними жанрами, стилями та епохами.

Питання формування музично-інтонаційного мислення, та інтонування досліджувалося науковцями (О. Козій, Т. Ткаченко, О. Спіліотті), художньо-образного мислення (Е. Печерська, М. Шепельська); музично-виконавського мислення в процесі вокальної та інструментальної підготовки (О. Бурська, І. Гринчук, М. Давидов, О. Маруфенко, Н. Мозгальова, Л. Тоцька), в рамках диригентсько-хорової практики (Н. Гречаник, І. Коваленко, О. Кузнецова, П. Ніколаєнко, Л. Остапенко, І. Цюряк, І. Шинтяпіна), а також із позицій теоретичного осмислення інтонаційної природи музики (Г. Побережна, Т. Щериця).

Формування образно-інтонаційних навичок учнів закладів загальної середньої освіти в процесі позаурочної вокально-хорової діяльності є необхідною умовою запуску процесів розвитку їхньої творчої уяви, музичного мислення, емоційної сфери. Завдяки цим навичкам відкриваються можливості для поглибленого розуміння музики, всебічного осягнення художніх образів, що є передумовою формування естетичного смаку.

Особливість хорового співу – його колективна природа, яка вимагає гармонійної взаємодії між учасниками колективу. Це робить процес навчання хоровому співу особливо складним, адже він передбачає розв'язання взаємозв'язаних завдань: навчити співати кожного окремого учасника колективу – розвинути вокальні навички, техніку звуковедення, дихання, дикцію, музичний слух та здатність до інтонування та навчити співати хором, в ансамблі – досягти злитого, гармонійного звучання колективу, балансувати партії, працювати над

динамікою, артикуляцією, тембральною єдністю та єдиною музичною інтерпретацією.

Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, темою нашого магістерського дослідження було обрано: **«Формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності».**

Об'єкт дослідження – процес формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Предмет дослідження – методичні засади формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування образно-інтонаційних навичок умінь учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

У відповідності до мети поставлено такі **завдання**:

1. Вивчити та проаналізувати літературу з проблеми дослідження, визначити сутність образно-інтонаційних навичок, розробити їх зміст та структуру.

2. Висвітлити педагогічно-виховний потенціал вокально-хорової роботи в хорових гуртках як одного з видів позаурочної діяльності.

3. Проаналізувати особливості організації вокально-хорової роботи з учнями в позаурочній діяльності.

4. Розробити діагностичний апарат, виявити рівні сформованості на основі розроблених критеріїв та показників.

5. Провести діагностику стану сформованості образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

6. Розробити, теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити ефективність поетапної методики формування образно-інтонаційних навичок

учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Гіпотеза

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс взаємодоповнюючих методів, що забезпечують всебічний аналіз і практичну перевірку сформованості образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності:

Теоретичні методи: аналіз, порівняння, обґрунтування, узагальнення – спрямовані на вивчення та систематизацію наукової та навчально-методичної літератури. Метою є уточнення базових понять дослідження, визначення методології та обґрунтування технології формування образно-інтонаційних навичок.

Емпіричні методи: діагностичні методики (бесіда, анкетування, тестування, прослуховування, творчі завдання) – спрямовані на виявлення рівня сформованості образно-інтонаційних навичок у школярів в позаурочній діяльності.

Комплексний підхід, що поєднує теоретичний аналіз із практичними методами, дозволяє глибше дослідити проблему та забезпечити обґрунтованість висновків щодо формування образно-інтонаційних навичок учнів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад і вдосконаленні підходів до формування образно-інтонаційних навичок учнів у процесі вокально-хорової позаурочної діяльності. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують ефективність процесу формування образно-інтонаційних навичок в учнів у процесі вокально-хорової позаурочної діяльності. Експериментально підтверджено ефективність запропонованої методики та педагогічних умов, що позитивно впливають на рівень сформованості образно-інтонаційних навичок у процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Теоретична основа дослідження охоплює широкий спектр психолого-

педагогічних і мистецтвознавчих концепцій, які обґрунтовують значення мистецтва у формуванні особистості в цілому та формуванні образно-інтонаційних навичок школярів:

Психологічні концепції: закономірності психічного розвитку дитини та вікові особливості музичного сприймання школярів (М. Каган, О. Петровський, С. Тарасов).

Педагогічні теорії: концепції формування особистості засобами музичного мистецтва (О. Дем'янчук, Л. Масол, Г. Падалка).

Естетичне виховання та культурологічна освіта: проблеми естетичного виховання та культурологічної освіти школярів (О. Белкіна, Л. Печко, О. Щолокова).

Означені теоретичні джерела забезпечують ґрунтовну базу для розробки методичних підходів щодо формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у:

Доповненні змісту музичної освіти: розширення та збагачення змісту музичного навчання через розробку ефективних форм, методів і засобів формування образно-інтонаційних навичок школярів.

Методичному забезпеченні: впровадження у педагогічну практику нових методичних підходів, спрямованих на розвиток музичного слуху, голосових можливостей дітей.

Практичному застосуванні: результати дослідження можуть бути використані як: на уроках музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти та і у позакласній діяльності під час роботи з дитячими хоровими колективами та вокально-хоровими гуртками.

Професійній підготовці педагогів: використання напрацювань дослідження в системі підвищення кваліфікації учителів музичного мистецтва та керівників хорових колективів.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження здійснювалася: шляхом публікації результатів дослідження у вигляді наукової статті: Ключові положення та підсумки проведеного дослідження були представлені та обговорені на засіданнях кафедри музичного мистецтва, а також під час звітних наукових конференцій студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації

Чепела К. Музичний слух як головний чинник формування образно-інтонаційних навичок. *Наукові праці студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* [Електронний ресурс] / редкол. Лабунець В.М. та ін. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С. 185-189.

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9211>

Чепела К. Хоровий гурток як засіб поглиблення предметних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості»* (до 100-річчя від дня народження видатного діяча, композитора, диригента, педагога Бориса Липмана). 4-5 березня 2025 р. [Електронний ресурс] / [редкол.: В. Лабунець та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С.126- 129.

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9258/Konferentsiia-100-richchia-Borysa-Lipmana-2025.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Чепела К. М. Формування образно-інтонаційних навичок в позаурочній вокально-хоровій діяльності як важлива складова музично-естетичного розвитку школярів. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи»* (до 65-річчя педагогічного факультету). 5-6 листопада 2025 р. [Електронний ресурс]. Кам'янець-

Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Визначення сутності поняття «образно-інтонаційні навички» в науковій літературі

Сучасна наука проблему формування образно-інтонаційних навичок розглядає комплексно, в контексті хорового співу. Порушення зазначеної теми знаходимо у працях О. Козій, М. Михаськової, О. Маруфенко, Н. Овчаренко, Г. Побережної, О. Спіліоті, І. Топчієвої, І. Шинтяпіної, Т. Щериці та ін.

Перш ніж звернутися до аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми, ми вважаємо за необхідне уточнити термінологію.

У музичній педагогіці, в контексті розгляду проблеми розкриття художнього образу, ключовим аспектом розвитку творчої особистості визначають розвиток художньо-образного мислення, яке тісно пов'язане із розвитком образно-інтонаційних навичок.

Художньо-образне мислення тлумачиться як здатність до створення нових образів, візуальних та емоційних форм, які передають смислове навантаження твору. Вчені й педагоги сходяться на думці, що воно забезпечує глибоке розуміння змісту твору, емоційну виразність, творчу інтерпретацію.

Розвиток художньо-образного мислення у музичній педагогіці включає використання уявних образів при виконанні творів, аналіз змісту музичних творів через емоційні асоціації, залучення учнів до імпровізації та творчих завдань.

У теоретико-експериментальних дослідженнях поняття художнього мислення трактується науковцями різнопланово. Т. Цвелих визначає художнє мислення як психічний процес відображення емоційно-образного змісту художнього твору, обмежений чуттєвим ступенем пізнання [78]. Л. Куненко розглядає його як процес, що відбувається на двох рівнях: чуттєвому та раціональному [48].

Формуванню художнього образу музичного твору сприяє інтонація, яка є основою для сприйняття і запам'ятовування музичних тем, визначаючи характер музичної фрази, логіку розвитку мелодії та гармонії, тим самим допомагає усвідомити структуру музичного матеріалу та його смислові акценти.

Сучасна дослідниця О. Козій вважає, що художній образ у музиці стає зрозумілим під час живого сприйняття твору й активного інтонування, коли слухач залучається до особливої музичної діяльності. [40, с. 187].

Інтонація в музиці є багатофункціональним явищем, оскільки вона формує виразність музичного висловлювання, слугує головним засобом передачі емоційного змісту твору.

Як і слово в мові, інтонація в музиці виконує функції передачі інформації, почуттів, настроїв. Вона допомагає донести основну ідею твору, створює «музичне висловлювання». Точність та виразність інтонації впливають на рівень художнього відтворення твору. Від правильності інтонування залежить емоційна наповненість виконання, чистота звучання. Таким чином, інтонація є ключовим елементом музичного виконавства, що об'єднує технічну досконалість і художню виразність.

Поняття «інтонування» є близьким, але не тотожним до «інтонації». Інтонування є ключовим елементом музичного виконавства, оскільки воно впливає на загальне сприйняття твору слухачем. У широкому значенні це – процес втілення художнього образу через музичні звуки. Інтонування охоплює не лише технічний аспект чистоти звучання, а й виразність, динаміку, артикуляцію, що допомагає передати емоційний зміст твору.

Т. Рейзенкінд зазначає: «Інтонування в музиці є процесом зміни показників тону в часовому просторі» [65, с. 520]. Ми підтримуємо точку зору вченої, яка стверджує, що процес досягнення чистоти інтонування включає в себе розвиток в учнів автоматизованих вокально-хорових навичок. Чисте інтонування сприяє поступовому освоєнню музичних засобів виразності при виконанні творів.

Інтонація при цьому виконує функцію емоційно-художньої виразності, є засобом передачі змісту, настрою та характеру музичного твору. Таким чином, інтонування є процесом, а інтонація – засобом, який наповнює цей процес змістом і художньою виразністю.

Поняття «інтонування» в музичній педагогіці відіграє ключову роль, адже без сформованого інтонаційного слуху неможливо досягти якісного виконавства. У музичній педагогіці формування навичок, зокрема інтонування, передбачає поступове вдосконалення технічних та слухових компонентів виконання.

Інтонування як музичне явище має два основних аспекти: художній і технічний.

1. Художній аспект інтонування. Цей аспект стосується виразності виконання музичного твору, передачі його змісту та емоційного наповнення. Він охоплює: музично-образну виразність; фразування та динаміку; артикуляцію та агогіку; стильові особливості; зв'язок із текстом;

2. Технічний аспект інтонування. Він включає навички правильного відтворення звуків у їх висотних, ритмічних і тембрових параметрах. Сюди належать: звуковисотна точність; ритмічна точність; вокальний апарат; вокальна техніка (позиція, дихання, резонанс); співвідношення з акомпанементом; слуховий контроль.

Так, для якісного виконання необхідний баланс між виразністю та технічною досконалістю. Технічні навички дають можливість вільно інтерпретувати музику, а художнє бачення спрямовує виконавця, робить його виконання осмисленим та емоційно наповненим.

Основою розвитку навичок чистого інтонування мають бути: володіння голосовим апаратом для точного відтворення висоти звуків; опанування діапазоном, регістрами та тембральними особливостями голосу; формування вокально-технічних навичок, зокрема контроль дихання, артикуляції, резонансів.

Психологічними механізмами, що регулюють процес інтонування є:

- *слухова увага і контроль*: здатність усвідомлено контролювати якість інтонування під час виконання.
- *аудіомоторна координація*: узгодження слухового уявлення звуку з його фізичним відтворенням.
- *музична пам'ять*: здатність утримувати в пам'яті висотні та інтонаційні структури.
- *емоційно-образне сприйняття*: усвідомлення музичного змісту, що сприяє більш виразному інтонуванню.

Ключовими компонентами образно-інтонаційного інтонування є: правильне відтворення висоти звуків відповідно до нотного тексту; передача почуттів і настрою, закладених у музичному творі; формування цілісного музичного образу, відповідного стилю та задуму композитора; використання нюансів гучності, темпоритму для підкреслення характеру мелодії.

Формування та закріплення музичних інтонацій під час інтерпретації музичного твору – процес складний і динамічний, адже смислове наповнення звуків постійно змінюється й оновлюється. Виразність художніх образів досягається завдяки гармонійному поєднанню суб'єктивних емоцій з інтерсуб'єктивними інтонаційними структурами. Таким чином, інтонація відіграє ключову роль у створенні музичного висловлювання, розкритті задуму композитора та передачі образно-інтонаційного змісту твору.

Синтезоване поєднання технічних аспектів, таких як чітка артикуляція, виразність мовлення, дикційна ясність, разом з фізіологічними аспектами, такими як правильне дихання, резонанс та здатність володіти регістрами і тембральною гнучкістю, забезпечує комплексний підхід до формування образно-інтонаційних

навичок. Цей підхід дозволяє не тільки досягнути технічної майстерності, але й глибше виражати емоційний зміст через музику.

Інтонація в хоровому співі – це точність відтворення висоти звуку, що є основою правильного звучання в хорі. Вона забезпечує чистоту кожної окремої партії та правильне співвідношення між ними в ансамблі. Інтонація в хорі тісно пов'язана зі строем, оскільки саме стрій визначає, як співаки узгоджують свої голоси між собою.

Стрій – це система взаємного узгодження висоти звуків у хорі, що забезпечує правильне гармонічне звучання між партіями. Кожен голос повинен бути вірно налаштований і взаємодіяти з іншими голосами, що забезпечує цілісне звучання хору. Тому, точна інтонація – це необхідна умова для підтримання правильного строю в хорі. У свою чергу, правильний строй підтримує точність інтонування, створюючи єдине, чисте та гармонійне звучання ансамблю.

Б. Гнидь наголошує, що для створення злагодженого хорового звучання важливо не лише загальне узгодження, але й точне виконання кожним співаком своєї партії та одночасна, виразна вимова тексту всіма учасниками. [21, с.6].

Досягти гармонійного звучання ансамблю в хорі можна тільки за умови, що співаки володіють необхідними вокально-хоровими навичками, серед яких: правильне дихання, формування звуку, інтонаційна точність та чітка дикція.

Співацьке дихання є одним із найважливіших елементів співацького процесу, оскільки воно впливає на виконання та якість вокального звуку. Співацьке дихання дозволяє рівномірно подавати повітря, що дає можливість підтримувати стабільне звучання без перерв або втрат енергії під час довгих фраз. Правильне дихання дозволяє співаку утримувати звук на довший час, не втрачаючи його сили і чистоти. Завдяки техніці дихання можна вносити емоційні акценти, варіюючи динаміку та темп виконання.

Співацька постава є фундаментом для розвитку вокальної майстерності, оскільки вона забезпечує фізіологічну підтримку для усіх вокальних процесів. Правильна постава допомагає краще контролювати висоту тону, що необхідно

для точного інтонування. Вона забезпечує стабільність та підтримку голосу, що є ключовим для досягнення чистоти звуків під час співу. Поєднання правильної постави та техніки дихання дозволяє досягти глибини та емоційної виразності звуку.

Таким чином, співацька постава та правильне дихання є необхідними умовами для володіння співацьким звуком, що, в свою чергу, сприяє досягненню високої якості виконання хорових творів.

Відносно нашого дослідження, вважаємо, що на формування образно-інтонаційних навичок впливають такі ключові елементи, як:

- визначення настрою твору, яке допомагає налаштувати виконавців на емоційну складову твору;
- визначення засобів виразності, які сприяють усвідомленню технічних прийомів для передачі художнього образу;
- визначення особливостей розвитку художнього образу, що розкриває динаміку твору та його кульмінаційні моменти;
- з'ясування головної думки твору, яке забезпечує цілісне сприйняття його змісту;
- розуміння позиції автора, яке допомагає глибше проникнути у зміст твору через авторський задум.

1. 2. Основні форми організації позаурочної діяльності школярів

Сучасна освіта в Україні спрямована не лише на надання знань, а й на всебічний розвиток особистості школяра, зокрема через духовне, моральне та естетичне виховання. У зв'язку з цим навчальні заклади нового типу збагачують освітній простір, пропонуючи більш гнучкі й інноваційні підходи до навчання.

Позаурочна діяльність відіграє ключову роль у всебічному розвитку школярів. Саме вона дозволяє розширити знання, поглибити інтереси та сприяти формуванню особистості через практичну діяльність.

Позаурочна діяльність сприяє розвитку творчих здібностей школярів, збагаченню емоційно-естетичного досвіду, формуванню морально-етичних цінностей, розширенню кругозору, розвитку комунікативних навичок тощо.

Позаурочна діяльність слугує важливим доповненням до освітнього й виховного процесів, поглиблюючи та розширюючи їх. У педагогічній літературі можна зустріти різні терміни, зокрема: «позанавчальна», «позаурочна», «позакласна» та «позашкільна діяльність». Проте в окремих випадках спостерігаються неоднозначності у їхньому трактуванні. У зв'язку з цим варто детальніше з'ясувати зміст цих понять.

На думку Б. Кобзаря, позанавчальна діяльність – це організована педагогами цілеспрямована робота з учнями, що відбувається поза межами уроків і має навчально-виховний характер [34, с. 29]. В. Красновський розглядає позаурочну діяльність як спеціально організовані заняття, що проводяться у вільний від уроків час, з метою поглибити знання та вміння учнів, розвивати їхню самостійність, здібності й інтереси, а також забезпечити змістовне дозвілля [45, с. 7].

Цілком слушною є думка Б. Кобзаря, який вважає, що позаурочна та позанавчальна діяльність – це широкі та близькі за змістом поняття, що охоплюють усі форми освітньої роботи з учнями за межами уроків та навчального часу. Учений наголошує, що позаурочна діяльність зазвичай включає як позакласну, так і позашкільну роботу [34, с. 16].

Згідно з Українським педагогічним словником, позашкільна робота – це виховна діяльність, яка здійснюється поза межами школи спеціальними установами. До них належать як державні, так і громадські організації, а також методичні центри, що працюють з дітьми та підлітками. Ці установи поділяються на загального типу (наприклад, будинки школярів, дитячі парки, палаци культури) і спеціалізовані (такі як бібліотеки, театри, спортивні, художні, музичні школи) [22, с. 10].

Проблеми навчання і виховання учнів у процесі позакласної діяльності були предметом досліджень багатьох видатних педагогів минулого й сучасності, серед яких – П. Блонський, В. Кузь, А. Макаренко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький, М. Фіцула, П. Підкасистий, М. Євтух та інші.

Аналізуючи роботи різних авторів, можна помітити, що на початку минулого століття почали з'являтися керівники виховної роботи, а згодом і посада класного керівника. Це сталося завдяки думці С. Русової, яка вважала, що позаурочна діяльність у школах є важливим елементом культурного розвитку країни, оскільки вона сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості [34, с. 30].

Поняття «позакласна робота» зазвичай використовується для позначення виховної діяльності, яку здійснюють класний керівник та вчителі з учнями своєї школи у позаурочний час. Позакласна робота, за визначенням М. Фіцули, – це різноманітна освітня та виховна діяльність, яка має на меті задоволення інтересів та потреб учнів. Вона організовується педагогічним колективом школи в позаурочний час [77, с. 159].

І. Колесник зазначає, що позакласна робота є тією частиною виховного процесу, яка не обмежена конкретним часом, і охоплює майже всіх учнів. Вона здійснюється в школі, де держава встановлює правила щодо мети, завдань, змісту та методів роботи педагогів, що мають відповідні адміністративні та правові обов'язки [41, с. 13].

І. Колесник визначає позакласну роботу «як діяльність, яка виходить за межі основної навчальної програми, проводиться у вільний час, організовується на засадах добровільності, активної участі учнів та їх самоврядування» [41, с. 3].

І. Котова визначає позакласну роботу як «організацію педагогом різноманітних видів діяльності школярів у позаурочний час, які забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини» [44, с. 103].

Вживаючи термін «позакласна робота», слід розуміти його як цілеспрямовану діяльність шкільного педагога – суб'єкта навчально-виховного процесу. Якщо ж йдеться про активність учня як учасника освітньої діяльності у школі, доцільніше використовувати термін «позакласна діяльність».

На думку В. Красновського, «позаурочна діяльність – це діяльність, що здійснюється в закладі загальної середньої освіти, поза класними заняттями, але під керівництвом вчителів або класного керівника. Вона включає різні форми організації, не обмежені лише класними заняттями, а охоплюють й інші учнівські об'єднання, зокрема гуртки, де можуть працювати учні з різних класів [45, с. 14].

Позаурочна музична діяльність у школі – це цілеспрямована робота з учнями в мистецькій сфері, яку організовують та проводять учителі музичного мистецтва в закладі загальної середньої освіти у позаурочний час.

А. Макаренко зробив вагомий внесок у розвиток теорії та практики позаурочної діяльності в школі, підкреслюючи, що навчальний заклад має функціонувати як єдиний згуртований колектив, де всі виховні процеси тісно пов'язані між собою [54, с. 223].

Основними рисами такої діяльності були добровільна участь дітей і підлітків, розподіл занять відповідно до їхніх інтересів, а також розширення кола спілкування в позаурочному середовищі.

Використовуючи позаурочні форми навчання, В. Сухомлинський наголошував, що виховання – це надзвичайно напружена праця для вчителя, яка потребує щоденної самовіддачі, глибокої емоційної залученості та великих внутрішніх ресурсів [76, с. 150].

У зв'язку з цим набуло актуальності створення концепції позаурочної музичної діяльності в закладах загальної середньої освіти. До її розробки були залучені науковці, зокрема А. Бондаренко, Л. Хлебнікова та К. Чорна. У змісті документа визначено вимоги до організації позаурочної роботи в школі.

У цій концепції основна увага зосереджена на ключових завданнях позаурочної діяльності: поглибленні та закріпленні знань, отриманих під час

навчального процесу; розширенні мистецького світогляду учнів, формуванні наукового мислення та зацікавленості в мистецтві; виявленні й розвитку індивідуальних творчих здібностей і схильностей; а також організації змістовного дозвілля та культурного відпочинку школярів.

Розглянута концепція має відкритий характер і окреслює ключові стратегічні напрямки розвитку позаурочної діяльності молодого покоління. У документі підкреслюється, що форми реалізації провідних ідей цієї концепції можуть варіюватися залежно від національних і регіональних особливостей, а також специфіки педагогічного процесу.

У процесі впровадження концептуальних засад розвитку позаурочної діяльності в школах України спостерігається поступове розширення сфери педагогічних досліджень, присвячених підготовці педагогічних кадрів до її ефективного планування та організації.

Отже, позаурочна діяльність базується на загальних принципах виховання, серед яких:

- добровільна участь – дає змогу учням обирати напрям занять відповідно до їхніх інтересів. Педагоги повинні ретельно планувати зміст занять, застосовуючи нові, незнайомі факти, форми та методи, які заохочуватимуть учнів до активної участі;

- орієнтація на соціальні потреби – цей принцип передбачає, що зміст позаурочних заходів має відповідати актуальним потребам розвитку української держави та відображати сучасні досягнення в галузях культури й мистецтва;

- стимулювання ініціативи та самостійності учнів – у позаурочній роботі важливо враховувати побажання учнів та їхні пропозиції, аби кожен мав можливість займатися цікавою для нього діяльністю;

- розвиток креативності та художньо-творчих здібностей дітей – під час занять важливо пропонувати учням завдання, що потребують пошуку нестандартних рішень, стимулювати генерацію нових ідей і заохочувати творчий підхід до їх виконання;

- взаємозв'язок з навчальним процесом – позаурочна діяльність має органічно доповнювати й продовжувати навчання, що відбувається під час уроків;
- використання цікавих форм роботи та емоційності [9, с. 12].

Форми організації позаурочної музичної діяльності поділяють на масового характеру, групові, індивідуальні.

Форми масової роботи включають такі заходи, як конференції, тематичні вечори, вечори у форматі «питання-відповідь», зустрічі з відомими особистостями, огляди, конкурси, фестивалі та інші події.

Групові форми роботи. До цих форм належать гуртки за інтересами, екскурсії у театр, філармонію тощо.

Індивідуальні методи роботи. Необхідність індивідуального підходу пояснюється тим, що будь-який вплив на учня проходить крізь призму його особистісних характеристик – так званих «внутрішніх умов». Ефективна індивідуальна робота потребує глибокого розуміння особливостей кожного школяра. Щоб мати змогу впливати на дитину, потрібно добре її знати. Важливо налагодити довірливі та доброзичливі взаємини між учителем і учнем. Це часто є непростим завданням, оскільки саме ті діти, яким найпотрібніша індивідуальна увага, можуть бути настороженими або недовірливими до педагогів. У такій ситуації особливо важливими стають авторитет учителя, його знання про вихованців, а також здатність оперативно реагувати на події та передбачати можливі наслідки своїх дій.

В українській системі освіти та виховання є різноманітні способи залучення дітей до музичної діяльності.

У позаурочній діяльності вокально-хорові студії виконують важливу роль, сприяючи розвитку творчої художньої діяльності школярів. Важливо підкреслити, що найбільші можливості для розвитку закладені в інтеграції навчальної та інших форм творчої діяльності.

Хочемо зупинитися ще на гуртковій роботі. Гурткова робота з музичного мистецтва – це одна з форм позакласної діяльності, яка спрямована на розвиток

музичних здібностей учнів, виховання художнього смаку, формування естетичних цінностей та розширення знань про музичне мистецтво.

Визначимо основні завдання музичного гуртка:

- *розвиток вокально-хорових навичок* – правильне звукоутворення, дихання, дикція, ансамблевий спів;
- *опанування музично-теоретичних знань* – знайомство з нотною грамотою, основами сольфеджіо, ритмікою;
- *формування художньо-образного мислення* – інтерпретація музичних творів, розуміння стилю та характеру музики;
- *знайомство з музичною культурою* – вивчення народної, класичної та сучасної музики;
- *розвиток сценічної майстерності* – участь у концертах, конкурсах, музичних фестивалях;
- *виховання емоційної чутливості* – формування любові до музики, здатності виражати почуття через виконання.

Основні форми роботи музичного гуртка:

- *хор* – виконання пісень різного жанру;
- *ансамблева та сольна діяльність* – дуети, тріо, вокальні ансамблі;
- *інструментальне виконавство* – гра на музичних інструментах;
- *фольклорні колективи* – знайомство з фольклором;
- *музично-театральні постановки* – мюзикли, інсценізації пісень.

Музичний гурток допомагає дітям не лише навчитися співати чи грати, а й розвиває їхню творчу уяву, дисципліну та емоційну виразність.

У теорії естетичного виховання закріплено положення про важливість систематичного педагогічного впливу на формування естетичних смаків школярів, тому педагоги ведуть цілеспрямовану діяльність щодо їх залучення до музичного мистецтва.

Роль шкільних дитячих хорів важко недооцінити, адже спів є одним із найефективніших і найдоступніших способів залучення дітей до світу музики.

Спів є різновидом музичної діяльності, що ґрунтується на розвитку вокальних навичок. Важливо відзначити, що педагог виконує цілий спектр завдань: він сприяє розвитку емоційного світу дитини, її уяви, музичного слуху й пам'яті, а також формує культурного слухача, здатного цінувати класичну музику. На початковому етапі важливо пробудити інтерес до співу та музики загалом, водночас розвиваючи музичні здібності. Варто наголосити, що саме в процесі музичної діяльності відбувається розвиток усіх цих умінь.

О. Бенч-Шокало підкреслює, що спів як процес виконання розвиває не тільки музичні здібності, але й навички слухання, запам'ятовування, концентрації, уяви, наполегливості та самостійності [11, с.150].

Одним із ключових завдань вокального навчання є засвоєння правильних технік співу та формування на їх основі стійких вокально-хорових навичок. За визначенням О. Маруфенка, вокальна навичка – це частково автоматизований спосіб виконання дії, що є складовою співочої діяльності. Її основою є формування та закріплення умовно-рефлекторних зв'язків, які згодом утворюють цілісну систему [52, с. 50].

Слід зазначити, що майже всі учні емоційно реагують на вокально-хорову музику – пісня викликає у них щире зацікавлення і позитивні емоції. Проте, загальний рівень музично-виконавських навичок серед учнів закладів загальної середньої освіти залишається низьким. За спостереженнями, у більшості не сформоване правильне співацьке дихання, спостерігаються труднощі з артикуляцією та дикцією, а також майже повністю відсутні вміння співати в багатоголосному ансамблі. Аналіз музичних творів зазвичай обмежується поверхневим, емоційно-наївним сприйняттям, у той час як глибше естетичне осмислення класичної музики, а також морально-естетичні аспекти народної та сучасної вокально-хорової творчості залишаються поза увагою школярів.

Особливу увагу варто приділяти організації дитячих хорових колективів, оскільки діяльність шкільних хорів надає естетичного забарвлення всьому виховному процесу та сприяє розвитку творчої та активної особистості дитини.

Безумовно, результативність діяльності вчителя музичного мистецтва у сфері загального музичного навчання та виховання значною мірою залежить від його глибокого розуміння виховної ролі музики, володіння методами та прийомами творчого розвитку учнів, знання особливостей формування дитячого голосу та музичного слуху, а також здатності підтримувати зацікавленість учнів музично-виконавською діяльністю.

Отже, головною метою позаурочної музичної діяльності є зміцнення, розширення та поглиблення знань, отриманих під час навчального процесу, а також розширення виховного впливу на учнів у різних напрямках за допомогою засобів музичного мистецтва.

1.3. Особливості організації вокально-хорової роботи школярів з формування образно-інтонаційних навичок в процесі позаурочної діяльності

Успіх у музичному вихованні школярів значною мірою залежить від використання методів, що відповідають віковим особливостям школярів, сприяють їхньому емоційному залученню та активній участі в музичній діяльності.

Вивчення та педагогічний аналіз проблеми організації вокально-хорової роботи ґрунтувалось на теоретико-практичних дослідженнях В. Верховинця, М. Леонтовича, С. Людкевича, Т. Овчинникової, Д. Огородникова, Я. Степового. Одним із фундаментальних положень їх праць є твердження: основу вокальної культури складає виховна роль музики в житті; вокальне мистецтво тісно пов'язане із світом почуттів людини; спів створює найбільш сприятливі умови для виховання загальної музичної культури; хоровий спів – активний засіб музичного та морально-естетичного виховання.

Керівник хорового гуртка має стати не тільки наставником, а й партнером у процесі пізнання музики. Це дозволить уникнути суперечностей і створити сприятливе середовище для гармонійного розвитку школярів.

Особистісно-орієнтований підхід у музичній освіті сприяє гармонійному розвитку учня як творчої особистості. Він враховує художні інтереси, природні нахили та індивідуальні здібності школярів, допомагаючи кожному розкрити свій потенціал у мистецтві.

Визначимо основні принципи особистісно-орієнтованого підходу в музичному навчанні:

- *індивідуалізація навчання* – врахування рівня підготовки, голосових можливостей, музичних уподобань учня;
- *розвиток художнього мислення* – сприяння творчій активності, самостійному осмисленню музичних образів;
- *вибір репертуару відповідно до інтересів* – підбір творів, які будуть емоційно близькими та цікавими для дитини;
- *залучення учня до творчості* – імпровізація, створення власних варіантів виконання, інтерпретація;
- *формування емоційного сприйняття музики* – розвиток здатності співпереживати, відчувати зміст твору на глибшому рівні;
- *підтримка самооцінки і впевненості* – створення сприятливої атмосфери, де дитина відчуває підтримку і мотивацію до розвитку.

У хоровій діяльності це:

- *використання різнорівневих завдань для сильніших і слабших учасників хору;*
- *надання можливості вибору партій або соло відповідно до інтересів та здібностей учнів;*
- *заохочення до імпровізації та творчої інтерпретації музичних творів;*
- *залучення дітей до вибору репертуару, що стимулює їхню внутрішню мотивацію.*

Важливо підтримувати позитивну мотивацію учнів, а також надавати їм можливість виражати свою думку та переживання через музику. Це дозволить дітям відчувати, що їхня думка цінна, а також сприятиме розвитку їхньої творчої ініціативи.

Не всі школярі мають однакові здібності або інтереси, тому важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня, створюючи атмосферу для розвитку унікальних музичних талантів.

Музичне виховання має велике значення для розвитку позитивних якостей і властивостей учнів, адже воно сприяє не лише розвитку музичних здібностей, а й формуванню емоційної чутливості, естетичних смаків, критичного мислення та багатьох інших важливих аспектів особистісного розвитку.

Відвідування хорового гуртка допомагає школярам навчитися працювати в команді, слухати один одного і досягати спільних цілей. Це важливий аспект їхнього соціального розвитку.

Таким чином, визначимо основні принципи організації музичної діяльності школярів:

- *естетичне виховання*: формування чутливості до краси в музиці та навколишньому світі;
- *різноманітність музичних вражень*: прослуховування різних жанрів музики, знайомство з культурними традиціями;
- *залучення до активної діяльності*: спів, гра на музичних інструментах, музично-ритмічні ігри, імпровізація;
- *послідовність і систематичність*: поступовий розвиток музичних навичок через постійну практику.

Вокально-хоровий спів має численні переваги порівняно з іншими видами музичної діяльності школярів. Зокрема, він доступний кожній дитині, яка має природні здібності до голосового і слухового сприйняття, що є основною умовою для ефективного музичного розвитку через спів. [52, с.13].

Мета хорового співу в освітньому процесі полягає у сприянні творчої самореалізації школярів через колективне хорове виконання. Для досягнення цієї мети визначаються такі основні завдання:

- постановка та розвиток голосу;
- формування вокально-хорових навичок;

- ознайомлення з вокально-хоровим репертуаром;
- виховання вокального слуху;
- формування організованості, уваги, відповідальності;
- розвиток музичних здібностей учнів тощо.

Комплексний підхід до організації вокально-хорової діяльності сприяє всебічному розвитку особистості дитини, розвиваючи як музичні, так і соціальні компетентності.

Мотивація відіграє ключову роль у формуванні стійкого інтересу школярів до вокально-хорової діяльності. Вона визначає бажання дітей брати участь у співі, їхню активність, старанність і прагнення до творчого розвитку. Комплексний підхід до мотивації допомагає не лише залучити дітей до співу, а й зробити цей процес для них захопливим і значущим.

Так, на початковому етапі залучення школярів до співу головною метою педагога є розвиток фізіологічних та психологічних основ співацької культури. Найефективнішим засобом у цьому процесі є особистий показ співу педагогом. Слухання співу вчителя значно впливає на музичний розвиток дітей, оскільки вони мають природну схильність до наслідування всього почутого та побаченого.

Демонстрація зразкового виконання допомагає формувати правильний вокальний звук, виховувати відчуття ладу та ритму, сприяти розвитку музичної пам'яті й слуху.

Керівник хорового гуртка (вчитель музичного мистецтва), здійснюючи відбір учнів до колективу насамперед має оцінити їх вокальні можливості. Для цього обираються діагностувальні засоби: діти співають знайому їм пісню без супроводу, плескають ритмічний малюнок тощо. Важливо, щоб це відбувалося в атмосфері спокою і розслабленості, аби учні не втратили бажання співати. Під час прослуховування слід звертати увагу на фізичні характеристики голосу, емоційність, музикальність, здатність інтонувати, відчувати ритм, а також на пам'ять, діапазон голосу тощо.

Визначення вокальних можливостей учня має кілька важливих аспектів:

- *індивідуальний підхід*: створення комфортних умов для розкриття вокальних здібностей, враховуючи природні особливості голосового апарату школяра;

- *психологічна підтримка*: уникнення негативних оцінок під час прослуховування допомагає зберегти мотивацію та впевненість у собі;

- *розвиток потенціалу*: оцінка голосу повинна зосереджуватися на перспективах розвитку, а не на поточних недоліках;

- *технічна база*: важливо враховувати дихання, тембр та діапазон голосу учня для подальшого його вдосконалення.

Порівняння голосів є важливою частиною педагогічного процесу в вокальному вихованні, оскільки це дозволяє виявити найкращі голоси серед учнів. Важливою складовою такого підходу є визначення учнів, які природно мають гарний тембр, вміють правильно формувати звуки і здатні до легкої вокальної роботи.

Кожен учень має свої особливості в розвитку, тому важливо приділяти увагу кожному учневі, враховуючи його індивідуальні здібності та потреби. *Індивідуальний підхід* дозволяє педагогу фокусуватися на специфічних потребах кожного учня, спостерігати за вокальним розвитком, коригувати, вчасно виявляти та вирішувати проблеми, пов'язані з голосовими особливостями чи технічними труднощами.

Вокальна діяльність має свої особливості. Дослідження підтверджують, що співати в дитячому віці не тільки не шкодить, а й приносить користь, якщо дотримуються певних правил і принципів вокального розвитку, а саме:

- спів без перенапруження голосу;
- помірна динаміка виконання;
- використання м'якої атаки звуку;
- правильний підбір репертуару;
- врахування погодних та температурних умов під час співу;
- відповідність голосового діапазону пісні;

- помірно навантаження на голосові зв'язки.

Правильний спів допомагає розвитку голосових зв'язок, дихальної та артикуляційної систем, зміцнює здоров'я дітей і має терапевтичний ефект, покращуючи емоційний стан.

За допомогою правильного підходу та системної роботи педагог може значно вплинути на музичний розвиток учнів, допомагаючи їм не лише оволодіти технічними аспектами співу, а й сформувати емоційне і художнє сприйняття музики. Основною метою на музичних заняттях в хоровому гуртку є створення умов, за яких учні зможуть відчувати красу хорового звучання та розвинути свої образно-інтонаційні навички.

Важливо допомогти школярам не лише технічно виконувати пісні, а й розуміти їх емоційне наповнення. Для цього педагог може обговорювати з учнями зміст пісні, її тематику, настрій і характер. Це допоможе школярам втілити в музиці не лише нотний текст, а й емоційно-образний зміст. Аналіз музичних творів є важливим етапом у розвитку вокально-хорових навичок, оскільки він сприяє поглибленому розумінню музики, збагаченню художньо-творчого досвіду, формуванню образно-інтонаційних навичок. Слухання та обговорення різних варіантів інтерпретації музичних творів, порівнювання різних стилів виконання – все це допоможе дітям краще розуміти, як можна виразити різні емоції через музику і як важливо передавати цю емоцію через чистоту інтонації.

Для вдосконалення хорового звучання важливо постійно працювати над синхронністю співу, вдосконаленням слухової чутливості дітей до інтонаційних нюансів. Педагог може організовувати вправи на спів в унісон, тренувати діти слухати один одного і коригувати інтонацію в процесі спільного виконання.

Регулярні розспівки, вправи на правильне дихання, розвиток голосового діапазону та дикції є важливими для вдосконалення техніки співу і формування правильного звуковидобування.

Система роботи, що поєднує ці методи і прийоми, допомагає створити у школярів вміння відчувати і розуміти красу хорового співу, а також формувати їх

образно-інтонаційні навички, що необхідні для виразного і технічно досконалого виконання.

Враховуючи вищезазначене, нами були визначені такі педагогічні умови формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності:

- *забезпечення комфортного емоційно-стимулюючого освітнього середовища з урахуванням вікових і психофізичних особливостей учнів;*

- *активізацію музично-творчої (виконавської) діяльності, що передбачає розвиток емоційно-інтелектуального інтересу до взаємодії інтонаційності та образності у процесі вивчення музичних творів;*

- *формування образно-інтонаційних умінь шляхом системи творчих вокальних завдань, зокрема: формування правильної вокальної позиції, точності інтонування, різних видів звуковедення та звукоутворення, дикції й артикуляційної чіткості.*

Отже, формування образно-інтонаційних навичок є багатогранним процесом, який включає технічну, емоційну та художню підготовку. Завдяки правильно підібраним педагогічним умовам, принципам і методам навчання учні набувають здатності до виразного, осмисленого й емоційно насиченого вокального виконання.

РОЗДІЛ II ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНО-ІНТОНАЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Обґрунтування методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності

Методика формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності включала: мету, завдання, зміст освітнього процесу. На основі аналізу наукової літератури та власних спостережень за організацією освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти ми констатували, що ефективність формування образно-інтонаційних навичок учнів в позаурочний час зростатиме за умови їх цілісного розвитку та залучення учнів до такої музично-виконавської та творчої діяльності, яка вимагає вияву всього комплексу цих навичок (музичного мислення, образного мислення, сформованості музично-слухових уявлень та вокально-виконавських навичок). Ми виходили з того, що формування образно-інтонаційних навичок це надзвичайно складний процес, в якому немає поділу на головні та другорядні елементи.

Для нашого дослідження формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності є принциповими і відзначаються певною своєрідністю. Мета методичного забезпечення освітнього процесу зорієтувала нас на реалізацію таких функцій, а саме:

- *мотиваційна* – сприяє стимуляції творчого потенціалу учнів та посилює потребу до вивчення музичного мистецтва, розвиває пізнавальний інтерес до

опанування образно-інтонаційних навичок в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності;

- *гедоністична* – забезпечення художньо-естетичного задоволення учнів у процесі спілкування з вокально-хоровим мистецтвом;

- *вокально-діяльнісна* – емоційне та художньо-образне відтворення змісту музичних творів в процесі вокально-хорової діяльності.

Експериментальна робота ґрунтувалась на методиці, яка включала:

- *визначення мети дослідження* – формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності;

- *формування образно-інтонаційних навичок* учнів в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності як комплексного та цілісного явища;

- *визначення змісту дослідження* – система музично-виконавських знань, умінь та навичок, досвід музично-виконавської діяльності, ціннісне ставлення до творів музичного мистецтва, зокрема, вокально-хорової музики;

- *визначення засобів навчання* – добір музичних творів які мають високу художню цінність, використання різноманітного музично-дидактичного матеріалу в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності;

- *визначення методів навчання* – активізація музичної діяльності, ігрові та навчальні методи, створення проблемних пошукових ситуацій тощо;

- *визначення форм навчання* – колективна, групова, індивідуальна;

- *визначення критеріїв, рівнів сформованості в учнів образно-інтонаційних навичок.*

В основу методики дослідження увійшли методи теоретичного та емпіричного рівнів.

Теоретичні – методи аналізу, синтезу та конкретизації теоретичних висновків, що надало нам можливість проаналізувати теоретичні наукові досягнення, визначити методологічні основи формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності та зрозуміти сутнісні характеристики формування образно-інтонаційних навичок.

Емпіричні методи – такі як діагностика, спостереження, аналіз результатів педагогічної діяльності та проведення педагогічного експерименту – дали змогу дослідити рівень сформованості образно-інтонаційних навичок у школярів, узагальнити педагогічний досвід учителів мистецтва, внести корективи у процес їх формування та забезпечити ефективний вплив на розвиток цих навичок у контексті музичної діяльності.

Експериментальна методика розвитку образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності передбачала наявність таких структурних компонентів: *мотиваційно-пізнавального, операційно-технологічного та творчо-діяльнісного*. Вона також включала відповідні критерії, показники й рівні сформованості навичок. Методика ґрунтувалася на основних принципах музичного навчання, що становлять змістову основу вокально-хорових занять. Серед них:

Принцип зацікавленості – стимулювання інтересу до музичного навчання та музично-виконавської діяльності, зокрема вокально-хорової;

Принцип гуманізації освітнього процесу – створення умов для поваги до особистості учня та розвитку його музичних здібностей;

Принцип рефлексивності – сприяння формуванню світоглядних позицій школярів через осмислення змісту музичних творів і розвиток образно-інтонаційного мислення;

Принцип свідомості – активізація творчого підходу до засвоєння образно-інтонаційних умінь, спрямованого на їх усвідомлене формування;

Принцип індивідуального підходу – забезпечення музично-естетичного розвитку кожного учня відповідно до його особистих здібностей у вокально-хоровому та інструментальному виконанні;

Принцип емоційно-естетичної спрямованості – підвищення емоційної наповненості освітнього процесу;

Принцип єдності художнього та технічного аспектів виконавського розвитку – гармонійне поєднання творчого змісту з виконавською майстерністю.

Запропоновані методи, принципи й підходи були засновані на наукових засадах і особистісно-орієнтованому, комплексному та індивідуальному підходах до організації музичної діяльності учнів в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності. Вони застосовувалися у тісному взаємозв'язку та взаємодії.

Експериментальна методика передбачала створення педагогічних умов, необхідних для формування в учнів образно-інтонаційних навичок в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності, зокрема:

- *забезпечення комфортного емоційно-стимулюючого освітнього середовища з урахуванням вікових і психофізичних особливостей учнів;*
- *активізацію музично-творчої (виконавської) діяльності, що передбачає розвиток емоційно-інтелектуального інтересу до взаємодії інтонаційності та образності у процесі вивчення музичних творів;*
- *формування образно-інтонаційних умінь шляхом системи творчих вокальних завдань, зокрема: формування правильної вокальної позиції, точності інтонування, різних видів звуковедення та звукоутворення, дикції й артикуляційної чіткості.*

Усі ці компоненти сприяли ефективному впровадженню методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності і передбачали:

- *формування образно-інтонаційного мислення учнів в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності (засоби музичної виразовості та чистота інтонування);*
- *розуміння учнями самого процесу формування образно-інтонаційних навичок в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності, як музично-мовного спілкування з творами;*
- *розуміння учнями в процесі розучування та виконання музичних творів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності важливості досягнення чистоти інтонування.*

- забезпечення музично-виконавської діяльності учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності комплексом умінь та навичок (теоретичних та практичних);
- систематизація методичних знань з метою опанування учнями вокально-інтонаційними навичками в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності;
- добір та розучування різнопланового вокально-хорового репертуару;
- доведення володіння образно-інтонаційними навичками учнів до автоматизму (процес виконання та розучування музичних творів);
- розкриття учнями образно-емоційного змісту виконуваного музичного твору (застосування прийомів необхідних для втілення його в живому звучанні);
- формування в учнів цілісного чуття форми, фактури та драматургії музичного твору у їх взаємодії;
- формування в учнів навичок самостійної роботи над музичними творами;

2.2. Констатувальний етап дослідження формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності

Розвиток образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності тісно пов'язаний із рівнем сформованості їхньої емоційно-чуттєвої сфери, а також здатністю до образного й інтонаційного мислення, умінням художньо сприймати музику, спілкуватися з високохудожніми музичними творами та творчо підходити до вокально-хорової діяльності.

З метою виявлення рівня сформованості образно-інтонаційних навичок школярів було проведено констатувальний експеримент, який відбувався поетапно в межах трьох етапів дослідження. На кожному з етапів реалізовувалися поставлені завдання та використовувалися відповідні педагогічні й методичні методи.

Констатувальний експеримент проводився на базі ліцею № 16 м. Кам'янець-Подільського.

Метою констатувального експерименту була діагностика рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів закладів загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

У межах констатувального етапу дослідження було передбачено вирішення таких завдань:

- визначення критеріїв і показників рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів закладів загальної середньої освіти;
- обґрунтування рівнів сформованості зазначених навичок у школярів;
- встановлення поточного стану сформованості образно-інтонаційних навичок у здобувачів загальної середньої освіти згідно з окресленими критеріями та показниками;
- аналіз результатів, отриманих на констатувальному етапі дослідження, та формулювання висновків.

З метою діагностики рівня сформованості образно-інтонаційних навичок були розроблені відповідні критерії, що враховували компонентну структуру досліджуваного явища, а саме: *мотиваційно-пізнавальний, операційно-технологічний та творчо-діяльнісний*.

Розглянемо означені критерії детальніше.

Мотиваційно-пізнавальний критерій характеризується мірою особистої зацікавленості у вивченні та виконанні творів вокально-хорової спадщини, що охоплює сукупність особистістисних установок, спрямованих на процес засвоєння вокально-хорових творів

Основні показники цього критерію:

- наявність інтересу до вокально-хорової діяльності;
- сформовані знання для осмислення ідейно-образного змісту музичних творів;
- індивідуальні вподобання у сфері музики та виконавської діяльності;
- прагнення до самовдосконалення у процесі музично-виконавської практики.

Операційно-технологічний критерій визначається мірою практичного використання набутих музично-теоретичних знань та співацьких вмінь у вокально-хоровій діяльності.

Його показниками є:

- розуміння виразових можливостей елементів музичної мови;
- уміння розпізнавати художньо-образну структуру, змістове наповнення та цінність музичних творів;
- здатність до встановлення асоціативних зв'язків;
- володіння навичками вокально-хорового співу, готовність інтегрувати їх у якісну вокально-виконавську практику;
- навичка самотійно виявляти власні помилки під час виконання вокально-хорових композицій;
- прагнення до творчої співпраці в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності.

Критерій творчо-діяльній спрямованості характеризує наявність креативного підходу до добору й виконання музичних творів різних жанрів і стилів, а також рівень здатності до їхньої творчої презентації у вокально-хоровому виконанні. Основними показниками цього критерію є:

- креативність у виборі музично-художнього репертуару;
- здатність самотійно застосовувати набуті знання, вмінь й навички в музично-практичній діяльності;
- рівень розвитку творчої уяви та здатність до інтерпретації музичних творів у вокально-хоровому виконанні;
- артистизм у процесі емоційно-образного відтворення змісту музичних композицій;
- уміння творчо презентувати музичний матеріал.

На нашу думку, визначені критерії та показники дають змогу ефективно діагностувати процес формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Високий рівень сформованості образно-інтонаційних навичок учнів проявляється у стабільній зацікавленості музично-творчою діяльністю, глибокому емоційно-ціннісному сприйнятті музичних творів та художньо-вартісному підході до їх вивчення. Учні виявляють цілеспрямованість у засвоєнні вокально-хорових знань, умінь і навичок, демонструють активний інтерес до виконавської діяльності та прагнуть реалізувати власні творчі задуми. Вони володіють необхідним обсягом музично-теоретичних знань. Позитивне ставлення до вивчення українського й світового вокально-хорового мистецтва поєднується з умінням свідомо опрацьовувати музичну інформацію. Також спостерігається гармонійна взаємодія виконавського досвіду, сформованих навичок і здатності до інтонаційно-образного мислення, а також наявність базових вокально-хорових умінь та прагнення до їх подальшого вдосконалення.

Учні зі *середнім рівнем* сформованості образно-інтонаційних навичок зазвичай виявляють ситуативну потребу участі в музично-виконавській діяльності, але демонструють пасивне ставлення до вокально-хорового навчання. Їх асоціативно-образне мислення розвинене на достатньому рівні, що поєднується з високими художньо-естетичними знаннями. Проте спрямованість на втілення творчих ідей є нестійкою. Незважаючи на добру музично-теоретичну обізнаність, вона не завжди системна, глибока та оперативна. Водночас спостерігається виражений інтерес до українського та світового вокально-хорового мистецтва. Учні вже опанували окремі навички свідомого керування музичною інформацією в окремих видах творчої діяльності, а також мають початкові вміння втілювати музично-звукові уявлення під час виконавської практики. Частково проявляють самостійність у реалізації творчих задумів на уроках мистецтва.

Низький рівень сформованості образно-інтонаційних навичок учнів виявляється у низці характерних ознак: відсутність інтересу до музично-виконавської діяльності; недостатній розвиток асоціативно-образного мислення; лише епізодичне зацікавлення вокально-хоровим навчанням; слабка мотивація до реалізації творчих ідей; уривчасті та несистематизовані знання з музичної теорії;

байдуже ставлення до українського та світового вокально-хорового мистецтва; нехтування участю у вокально-виконавській практиці; неспроможність втілювати музично-слухові уявлення у творчій діяльності; невміння порівнювати та оцінювати різні види мистецтва; відсутність навичок самостійної творчої реалізації у межах музичних занять.

Варто підкреслити, що діагностика рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності є надзвичайно важливою для нашого дослідження. Проте, щоб отримати цілісне уявлення про стан їх розвитку, необхідний глибокий аналіз усіх складових – як музично-слухових, так і музично-естетичних. Саме тому визначення рівнів сформованості образно-інтонаційних навичок стало логічним етапом нашого наукового пошуку.

Після визначення рівнів сформованості образно-інтонаційних навичок у здобувачів освіти, нами було проведено педагогічне спостереження із залученням різних форм дослідно-експериментальної роботи. Метою цього етапу було з'ясування загального рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів, їхньої зацікавленості та мотивації до вокально-хорової діяльності, а також виявлення емоційно-ціннісного ставлення до вокально-хорових творів і спрямованості на формування образного та інтонаційного мислення.

У процесі реалізації констатувального експерименту використовувалися такі методи дослідження: усне та письмове анкетування, опитування, педагогічне спостереження, бесіди, виконання творчих завдань. Застосування цих методів дало можливість встановити рівень сформованості в учнів образно-інтонаційних навичок.

Для оцінки рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів, відповідно до *мотиваційно-пізнавального критерію* було проведено усне анкетування та опитування учнів.

Під час аналізу результатів анкетування та опитування учнів закладів загальної середньої освіти було виявлено низку проблем, пов'язаних із якістю

музичної освіти, зокрема у сфері вокально-хорового навчання. Зокрема, було встановлено, що:

- недостатньо активна взаємодія вчителів музичного мистецтва (керівників хорових гуртків) з учнями, не сприяє зацікавленості вокально-хоровим виконавством;

- у навчальному процесі переважає традиційний репертуар, а сучасні, інноваційні, інтерактивні, методи і засоби використовуються вкрай рідко.

У ході спілкування з учнями з'ясувалося, що більшість з них (60,2%) мають мотивацію та потребу у спілкуванні з музичним мистецтвом, зокрема вокально-хоровим. Результати анкетування свідчать, що перевага надається сучасній музиці – 43,7%, класичній – 18,89%, а також творам музичного фольклору – 11,49%. Крім того, під час усного опитування учні зазначили, що їм подобається відвідувати мистецькі заходи – це підтвердили 79,8% респондентів. Однак, у зв'язку з воєнним станом, більшість із них наразі позбавлені такої можливості.

З метою виявлення зацікавленості учнів вокально-хоровим мистецтвом, їм було запропоновано прослухати твори різних жанрів і характерів. До переліку прослуханого увійшли хорові композиції відомих українських композиторів, українські народні пісні, а також сучасні композиції на воєнну тематику. Метою цього завдання було визначення емоційного відгуку, викликаного музичними творами. Результати показали, що більшість учнів (90%) не залишилися байдужими – кожен вокально-хоровий твір справив на них сильне емоційне враження.

Для оцінки рівня сформованості образно-інтонаційних навичок учнів, відповідно до *операційно-технологічного критерію*, було запропоновано діагностичне практичне завдання. Воно включало оцінку точності інтонування, як прояву сформованого інтонаційного мислення, елементарних знань з музичної грамоти, вміння співати з нот. Окрім цього діагностувалися вміння співочої постави, техніки дихання, точності звукоутворення, а також чіткості артикуляції та дикції. У процесі виконання завдань було виявлено, що лише 4,47% учнів

демонструють правильну вокальну поставу, 14,41% досить впевнено тримають корпус, а у 53,57% респондентів зафіксовано значні помилки у поставі під час співу. Точність інтонування та якість звукоутворення в багатьох випадках не відповідали стилю і характеру музичних творів. Лише 14,7% учнів демонстрували правильне інтонування, а елементарні знання з музичної грамоти та вміння співати з нот виявили 5% респондентів. 12,7% учнів мали труднощі з дикцією та артикуляцією, що негативно позначалося на якості виконання.

Ефективним виявилось завдання на визначення якості звучання голосу – як власного, так і голосів інших учнів. Застосовуючи методи оцінювання, самооцінювання та порівняння, ми намагалися з'ясувати, наскільки учні усвідомлюють свої помилки та неточності під час виконання музичних творів. Зазвичай учні схильні були переоцінювати себе: їм було складно розпізнати власні помилки, а також помилки своїх однокласників. 58,9 % учнів здійснювали оцінку якості звучання голосу поверхнево. Водночас лише 14,7 % учнів змогли об'єктивно оцінити якість вокального звучання під час виконання вокально-хорових творів.

Ще один блок завдань був спрямований на перевірку сформованості навичок ансамблевого співу, точності у метроритмічному виконанні, а також здатності розкривати художній образ музичного твору. Результати показали, що лише 7,78% учнів змогли продемонструвати злагодженість ансамблевого співу. Більшість школярів з першої спроби не зрозуміли вимог щодо дотримання метроритмічної точності. Крім того, 16,7% учнів не змогли передати під час співу образно-інтонаційний зміст твору.

З метою визначення рівня сформованості *творчо-діяльничого компонента*, що охоплює презентаційну активність учнів в процесі позаурочної вокально-хорової діяльності, нами було розроблено низку практичних завдань. Рівень їх виконання оцінювався за такими критеріями:

- креативність у виборі музично-художнього репертуару;
- здатність учнів до креативної презентації вокально-хорових творів;

- рівень розвитку творчої уяви та інтерпретаційних навичок у вокально-виконавській діяльності;

- артистизм у процесі емоційно-образного передавання художнього змісту музичних творів;

- уміння презентувати музичні твори в публічному виступі.

Учням було запропоновано виконати низку теоретичних і практичних завдань, зокрема: визначити тематику мистецького заходу та добрати відповідний до тематики репертуар; створити проєкт мистецького заходу з варіантом креативної презентації вокально-хорових творів; продемонструвати наочно результати креативної презентації.

Застосовуючи ці завдання ми намагалися з'ясувати, наскільки учні виявляють презентаційну активність в процесі позаурочної вокально-хорової діяльності. За результатами проведення діагностики рівня сформованості творчо-діяльнісного компонента, нами виявлено, що 80 % учнів ніколи не брали участі у виборі музично-художнього репертуару, не вміють презентувати музичні твори в публічному виступі, не демонструють артистизм у процесі емоційно-образного передавання художнього змісту музичних творів.

Аналіз результатів, отриманих на констатувальному етапі дослідження, дозволив визначити рівень сформованості образно-інтонаційних навичок учнів.

До високого рівня сформованості образно-інтонаційних навичок було віднесено 18,7% учнів. Для цієї групи характерні такі показники:

- виявлена стійка мотивація до вокально-хорової позаурочної діяльності, наявність глибокого інтересу до музичного мистецтва;

- впевнене володіння вокально-хоровими навичками (поставлене дихання, правильне звуковедення і звукоутворення, чітка дикція, інтонаційне мовлення, розвинена артикуляція), сформовані образно-інтонаційні вміння;

- активна творча участь у процесі підготовки та виконання музичних творів.

До середнього рівня належать 24,6% учнів, для яких притаманні такі особливості:

- наявність мотивації до занять музикою, відповідальне ставлення до виконавської діяльності;

- незначні похибки в інтонуванні, часте використання високої позиції звучання, хоча темпо-ритмічні структури передаються точно; емоційність виконання часто недостатньо виражена;

- прагнення вдосконалити вокальні навички як під час уроків, так і під час позаурочної діяльності;

- часткове самоконтролювання звучання власного голосу.

До низького рівня було віднесено 56,7% учнів. Характерні риси цієї групи:

- відсутність мотивації до глибокого інтересу до музичного мистецтва в цілому та до вокально-хорової позаурочної діяльності зокрема;

- слабо сформовані вокальні вміння, обмеженість слухового контролю; нестабільна інтонація у співі, недостатній розвиток дихання, незадовільне володіння кантиленним співом, нечітка дикція та артикуляція, численні неточності у передачі темпу та ритму;

- відсутність інтересу до виконання творчих завдань.

Отримані результати дослідження дозволили виявити ряд недоліків, що свідчать про низький і середній рівень сформованості образно-інтонаційних навичок у школярів. Зокрема було встановлено:

- недостатній рівень мотивації учнів до вивчення музичного мистецтва, що зумовлює потребу в удосконаленні методики формування образно-інтонаційних умінь учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності;

- слабо виражене прагнення до творчого пошуку, що вимагає активізації інтересу до музичних творів, особливо вокально-хорового спрямування;

- недостатня увага до інтонаційної виразності та розкриття художнього образу музичного твору, що обмежує глибину засвоєння образно-інтонаційних навичок;

- низький рівень розвитку творчо-образного мислення під час інтерпретації музичних творів, зокрема вокально-хорових.

Таким чином, застосування комплексу визначених методів на констатувальному етапі дослідження дало підстави стверджувати: рівень сформованості образно-інтонаційних навичок в учнів є недостатнім для для якісного засвоєння вокально-хорових творів в позаурочній діяльності.

Узагальнені результати дослідження рівня сформованості образно-інтонаційних навичок у школярів свідчать про те, що в закладах загальної середньої освіти недостатньо уваги приділяється розвитку мотиваційної сфери, емоційного потенціалу та рефлексивних умінь учнів. Така ситуація негативно позначається на формуванні зазначених навичок.

Наступний етап дослідження формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності (формувальний експеримент) передбачає інтеграцію педагогічних умов у освітній процес закладів загальної середньої освіти.

2.3. Апробація методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності та результати дослідно-експериментальної роботи

У ході констатувального експерименту було виявлено рівень сформованості образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності, що зумовило потребу у перевірці експериментальної методики. Реалізація методики передбачає такі напрями: забезпечення послідовності у формуванні образно-інтонаційних умінь, створення умов для глибшого пізнання сутності вокального мистецтва та національної специфіки народної пісні, а також застосування набутих знань і навичок у вокально-творчій діяльності.

Згідно з логікою проведеного дослідження, головною метою формувального експерименту було перевірити ефективність запропонованої методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової

позаурочної діяльності, а також з'ясувати педагогічні умови, які сприяють оптимальному перебігу цього процесу. Методика базується на принципах наступності та поетапності у розвитку зазначених навичок, а також передбачає створення умов для глибшого усвідомлення учнями сутності музично-виконавської діяльності, зокрема вокально-хорової з використанням традиційних та інноваційних методів навчання в позаурочний час в процесі вокально-хорової діяльності.

Методика реалізує обґрунтовані принципи й педагогічні умови, окреслені в теоретичній частині дослідження.

У межах формувального експерименту було поставлено такі завдання:

- відстежити процес формування образно-інтонаційних навичок в учнів процесі вокально-хорової діяльності;
- визначити основні етапи розвитку цих навичок відповідно до запропонованих педагогічних умов;
- впровадити розроблену методику формування образно-інтонаційних навичок у виховний процес закладу загальної середньої освіти.

Методика формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності ґрунтувалася на використанні цілісного комплексу навчальних методів, зокрема:

Мотиваційних методів, що спрямовані на формування інтересу учнів до музичного мистецтва, заохочення до вокально-хорового виконання, а також розвиток пізнавальної активності. До таких методів належать схвалення, переконання, підтримка, заохочення та стимулювальне оцінювання.

Творчо-орієнтованих методів, які активізують виконавсько-творчу діяльність школярів. Серед них – розробка проектів і презентацій, спільне тлумачення музичних творів, створення виконавських ілюстрацій.

Вокально-виконавських методів, що сприяють розвитку інтонаційного й образного мислення, формуванню вокальної свободи.

Упродовж 2024–2025 років було проведено експеримент за участю учнів ліцею № 16 у місті Кам'янець-Подільський. В експерименті брали участь 40 учнів різного віку. На основі результатів, отриманих під час констатувального етапу дослідження, що стосувалися рівня сформованості образно-інтонаційних навичок, учасників експерименту було розподілено на контрольну та експериментальну групи. Обидві групи мали приблизно однаковий рівень розвитку образно-інтонаційних умінь, що забезпечило об'єктивність подальшого аналізу впливу визначених педагогічних умов.

Формування образно-інтонаційних навичок учнів експериментальної групи здійснювалося за спеціально розробленою методикою, у той час як учні контрольної групи продовжували працювати за традиційною програмою. У процесі дослідження було забезпечено реалізацію усіх структурних компонентів, що дозволило проводити систематичне порівняння та узагальнення результатів на кожному етапі експерименту.

Формувальний етап експерименту включав три послідовні етапи, кожен з яких передбачав конкретні цілі, завдання, методи та прийоми, орієнтовані на розвиток образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності. Протягом усіх етапів експерименту активно застосовувалися різноманітні педагогічні методи й прийоми, спрямовані на вдосконалення як образно-інтонаційних, так і вокально-хорових навичок учнів у позаурочній діяльності. Зокрема, це включало створення позитивного емоційного фону під час музично-виконавської діяльності (розспівування, вправи на розвиток співочого дихання, дикції та артикуляції); виконання вокалізів і творів високої вокально-хорової якості; постійний слуховий контроль звучання; стимулювання емоційного переживання художнього образу музичних творів; формування навичок самоконтролю у виконанні та розвиток інтонаційного й образного мислення.

На першому етапі – *мотиваційно-пізнавальному* – основним завданням було формування мотивації в учнів та заохочення їх до виявлення інтересу й потреби у різноманітних формах музично-виконавської діяльності в позаурочний час.

Другий етап – *операційно-технологічний* – був спрямований на формуванні співацьких вмінь, на поглиблення музично-теоретичних знань учнів щодо розумінням виразових можливостей елементів музичної мови, розвиток образно-інтонаційного слуху та формування асоціативних зв'язків шляхом аналізу інтонаційних особливостей композицій, формуючи при цьому індивідуальний образно-інтонаційний тезаурус. На цьому етапі учні мали змогу здобути практичні навички вокально-хорового виконавства, набути вміння здійснювати самоконтроль за якістю інтонування та звуковидобування.

Третій етап – *творчо-діяльнісний* – передбачав педагогічну роботу, орієнтовану на розвиток вміння презентувати музичні твори, використовувати засвоєні знання й уміння у практиці, втілювати свої творчі задуми під час вокально-хорової діяльності в позаурочний час,

У межах *мотиваційно-пізнавального етапу* акцент робився на формуванні позитивного й усвідомленого ставлення учнів до музично-виконавської діяльності. Для цього застосовувалися різні мотиваційні прийоми та засоби зацікавлення та пробудження інтересу до вокально-хорової діяльності: знайомство з видатними хоровими колективами та відомими виконавцями, а також виконання творчих завдань, спрямованих на розвиток образно-інтонаційного мислення. Також учні знайомилися з різними жанрами й стилями вокально-хорового мистецтва, що сприяло розширенню їхнього музичного тезаурусу та загального естетичного світогляду.

Активізуючи пізнавальну діяльність, застосовували методи стимулювання, активні методи наочні, практичні, (вправи, поспівки), а також проблемно-пошукові методи (створення теоретичних і практичних завдань), інтерактивні методи з впровадженням мультимедійних технологій

Музично-дидактичні методи були спрямовані на розвиток образно-інтонаційних умінь учнів за допомогою дидактичних ігор.

Підсумовуючи результати першого етапу, варто відзначити, що проведена робота дозволила нам розробити перспективний план розвитку образно-інтонаційних навичок учнів, окреслити ключові напрями їхнього музичного зростання. Нам також вдалося суттєво підвищити мотивацію до вокально-хорової діяльності та активізувати емоційний потенціал. Крім того, ми отримали об'єктивну характеристику кожного учня, що дало змогу більш обґрунтовано добирати репертуар, методи й форми навчальної роботи.

На операційно-технологічному етапі формування образно-інтонаційних навичок основну увагу було зосереджено на формуванні співацьких вмінь. Ми впроваджували низку методів: коригувальні та порівняльні, метод аналізу та сприйняття, слухового осмислення музики, творчі завдання, а також методи контролю і самоконтролю. Дослідницька складова нашої роботи була спрямована на глибоке усвідомлення учнями значення поняття «образно-інтонаційні навички». Під час експериментальної частини навчального процесу школярі ознайомилися з важливістю накопичення та практичного застосування цих навичок у виконанні різножанрових музичних творів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Враховуючи складність формування співацьких вмінь, ми рекомендували учням вокальні вправи, які можна класифікувати на такі групи: тренування тривалого дихання; робота над звукоутворенням і контролем звуку; вправи для розвитку артикуляційного апарату та вміння співати з закритим ротом; досягнення чистоти інтонування інтервалів і тризвуків; вправи для роботи з багатоголоссям.

Я. Кушка вважає, що «... основна мета вокальних вправ – підготувати голосовий апарат до активної роботи і довести до автоматизму основні вокальні навички» [49]. Під час створення вокально-інтонаційних вправ ми прагнули зробити їх лаконічними та змістовно пов'язаними з інтонаціями хорових творів.

Основною метою було закріплення учнями певної інтонації. Для цього застосовувалися різні форми виконання: колективне (мелодичне або гармонічне), зі штриховою варіативністю, у супроводі акомпанементу, а також виконання інтервальних і акордових послідовностей. Особливе місце займало виконання канонів, що сприяло розвитку внутрішнього слуху, координації інтонації та формуванню музично-слухових уявлень.

Ключові педагогічні принципи виконання розспівування в процесі вокально-хорової діяльності полягали у наступному:

- демонстрація вчителем завершеного фрагмента музичного твору;
- розучування мелодії у зручній теситурній тональності (з цією метою проводилось транспонування);
- обов'язкова наявність аудіозапису мелодії з нотного матеріалу для кращого сприйняття та розуміння мелодичного руху;
- формування учнями виконавського плану твору.

Розспівування на основі інтонацій хорових творів дозволило ефективно вирішувати такі завдання: розвивати гармонічний та мелодичний слух, відчуття ладу і ритму, а також формувати образно-інтонаційні вміння.

Після серії занять спостерігалось закріплення образно-інтонаційних структур за певними образами чи почуттями відповідно до змісту хорових композицій. На перших етапах оцінювався лише загальний настрій твору, який пов'язували з його сюжетом. У подальшому діти дедалі частіше звертали увагу на особливості музичного матеріалу: розвиток тем, зміну ладу, динамічні контрасти, регістрову структуру, гармонійні особливості. Також зросла емоційна залученість – учні стали уважніше та глибше аналізувати власні відчуття, настрої і переживання, які викликала музика, яку вони слухали чи виконували.

Уміння сприймати музичний твір, розуміти художній образ, що втілений у кількох темах, розпізнавати їхню послідовність і переплетіння – свідчить про здатність учнів відчувати музичну драматургію, глибину змісту твору, а не лише його сюжет чи літературну основу.

З метою формування в учнів уміння сприймати як логічний, так і емоційний зміст інтонації музичних творів, було важливо організувати відтворення ритмічного малюнка через ритмізацію поетичних текстів. Основою для цього підходу стали наукові висновки про те, що слух учня, натренований на смислового аналізі художнього мовлення, здатен розпізнавати й смислову структуру мелодії. Таким чином, ритмізація віршів сприяла розвитку у школярів ритмічного чуття в межах заданого темпоритму.

Під час визначення художніх образів музичних творів, ми активно застосовували метод художніх аналогій – порівняння, зіставлення та доповнення: учні аналізували музичні засоби виразності, використовували аналогії, що сприяло розвитку асоціативно-образного мислення. (Додаток 1)

Працюючи з учнями над розвитком інтонаційних навичок у контексті створення образно-інтонаційного мислення, ми акцентували увагу на точності відтворення звуковисотності та емоційній виразності мелодії. Процес інтонування набував характеру творчого акту. Ефективним засобом формування таких навичок стало вдосконалення вокально-виконавських умінь через використання евристичного підходу до навчання. Застосування цього методу сприяло створенню атмосфери творчості та значно розширило можливості учнів у прояві їхньої креативності. Варто підкреслити, що евристичний метод використовувався нами протягом усіх етапів формувального експерименту.

У процесі формування в учнів образно-інтонаційних навичок в процесі вокально-хорової діяльності позаурочної діяльності, розглядаючи інтонаційно-образне мислення як складну інтегративну складову музично-виконавської діяльності, ми акцентували увагу на таких аспектах:

- спрямування учнів на творче осягнення музичних творів;
- розвиток умінь, необхідних для здійснення власної інтонаційно-творчої та інтерпретаційної діяльності.

Для досягнення цієї мети ми застосовували метод образного пояснення вокально-хорового твору. Під час демонстрації музичного матеріалу ми, за

допомогою власного виконання, створювали художньо-музичний образ, що давало учням можливість відчувати якість звучання та характер інтерпретації твору.

У межах запропонованої методики вважаємо важливим акцентувати увагу вчителя на демонстрації всіх складових вокальних навичок: роботи артикуляційного апарату, техніки дихання, зокрема вдиху, затримки дихання тощо. Усе це суттєво впливає на розвиток голосового апарату та сприяє ефективному формуванню співацьких умінь і технік голосової роботи в учнів.

Методи контролю і самоконтролю включали постійне відстеження вокально-хорової діяльності, зокрема роботу над поставою, диханням, дикцією, артикуляцією, звуковідтворенням, голосоутворенням, а також розвиток навичок самоконтролю над голосом і емоційним станом.

На другому етапі експериментального дослідження було впроваджено метод формування інтонаційних навичок учнів за допомогою літературного слова, основна ідея якого полягала в точному відтворенні мелодійної лінії музичного твору. У цьому контексті слово виступало засобом розвитку інтонаційного слуху.

У рамках формувального етапу експерименту одним із ключових інструментів став метод інтонаційно-кольорової заміни, який передбачає застосування кольору для акцентування певних характеристик мелодійної лінії. (Додаток 3)

Було використано наступні творчі завдання:

1. Кольоровий портрет мелодії.

Завдання: Створіть кольорову графіку, яка буде представляти мелодійну лінію певного музичного твору. Кожному елементу мелодії (наприклад, підйомам та спадам, коротким та довгим нотам) призначте певний колір. Використовуйте теплі кольори для підйомів (наприклад, червоний або оранжевий), а холодні для спадів (сині та фіолетові). Подумайте, як передати емоційний настрій за допомогою кольору, наприклад, використовуючи яскраві кольори для енергійних моментів і більш м'які пастельні відтінки для спокійних ділянок мелодії.

Мета: Вивчити, як колір може візуально підтримати емоційний зміст музики та її структуру.

2. Малювання «рівня складності».

Завдання: Використовуючи різні відтінки одного кольору, створіть візуалізацію мелодійної лінії, де глибші, темніші відтінки позначають складніші частини музичного твору, а світліші – більш прості. Наприклад, складніші пасажі з багатьма трелями або швидкими змінами висоти тону можуть бути темно-синіми або фіолетовими, а простіші частини – світло-блакитними або бежевими.

Мета: Дослідити, як колір може відображати технічну складність і «важкість» музики.

3. Емоційний колір.

Завдання: Слухайте фрагмент музичного твору і визначте емоції, які він викликає (радість, сум, тривога, спокій). Після цього розподіліть ці емоції за відповідними кольорами. Потім створіть графічне зображення або візуалізацію, де кожен емоційний момент мелодії буде мати свій колір (наприклад, радості відповідають жовтий та зелений, суму – синій і сірий, тривоги – червоний).

Мета: Практикувати зв'язок між емоційною інтерпретацією музики і кольоровими акцентами.

4. Контраст кольорів і ритму.

Завдання: Створіть схему, де кольори використовуються для підкреслення різниці в ритмічних елементах мелодії. Наприклад, короткі, різкі паузи та швидкі ноти можна позначити червоним, а довгі, протяжні звуки – пастельними відтінками. Це допоможе вам краще зрозуміти, як ритмічні особливості музики можна візуалізувати через колір.

Мета: Вивчити зв'язок між ритмом і кольором, підкреслюючи динаміку музики.

5. Тематичні кольорові переходи.

Завдання: Виберіть певну тему або мотив в музиці та спробуйте передати його еволюцію за допомогою кольору. Наприклад, початкову частину твору позначте ніжними пастельними відтінками, а з розвитком музики поступово переходьте до

насичених і яскравих кольорів, щоб передати наростання емоційної інтенсивності або драматичні зміни.

Мета: Дослідити, як кольори можуть підкреслювати розвиток теми або мотиву протягом музичного твору.

Ці завдання допомагали учням глибше зрозуміти, як кольори можуть підтримувати та акцентувати музичні елементи, створюючи нові можливості для візуальної інтерпретації музики.

На третьому, *творчо-діяльнісному етапі* формувального експерименту велика увага була зосереджена на розвитку в учнів умінь презентувати музичні твори, зокрема вокально-хорові. Робота велася в різноманітних формах і була спрямована на формування образно-інтонаційних навичок, що охоплювали творчо-виконавські здібності, здатність до самовираження, якість виконання творчих завдань, самостійне опрацювання музичного матеріалу та чистоту інтонування.

Формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності можливе шляхом розвитку музично-слухових уявлень. В. Морозов підкреслює, що ефективність музичної діяльності безпосередньо залежить від яскравості й сили музично-слухових уявлень, а також від здатності свідомо ними оперувати. Існують дві основні форми прояву таких уявлень: образно-слухова пам'ять – відтворення раніше сприйнятих звукових образів, та слухове уявлення – створення нових слухових образів, які ще не були почуті [57].

Якість інтонування музичних звуків учнями залежить від багатьох чинників, одним із ключових серед яких є їхнє уявлення про майбутнє звучання. Відповідно до зазначеного вище положення, нами активно застосовувався метод моделювання образно-інтонаційних уявлень. застосування зазначеного методу передбачало подання художнього образу у вигляді геометричної фігури, малюнка тощо. Це створює підґрунтя для пошуку учнем аналогій між візуальним образом і звучанням. Такий підхід активізує інтелектуальні здібності та сприяє розвитку

творчої уяви учнів, залучаючи їхню фантазію до формування художньо-образної інтерпретації.

Важливою складовою третього етапу формувального експерименту стала презентаційна активність учнів в процесі позаурочної вокально-хорової діяльності. Її суть полягала у здатності школярів осмислювати виражальні засоби музичного твору та здатності презентувати його у власному виконанні. Зазначимо, що саме інтерпретаційна діяльність учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності тісно пов'язана зі створенням художнього образу музичного твору та формуванням образно-інтонаційних навичок.

У межах експериментального навчання було використано різноманітні пошукові методи здатні сформувати навички свідомого вибору як репертуару, так й відповідних виконавських засобів, необхідних для повноцінної художньої інтерпретації музичного твору. Запропоновані методи мали дослідницький характер, адже учні самостійно обирали штрихи виконання, динаміку, темп тощо.

Крім того учні розв'язували низку завдань з визначення тематики мистецького заходу та добору відповідного до тематики репертуару, створення проекту мистецького заходу з варіантом креативної презентації вокально-хорових творів тощо.

Після завершення формувального етапу експерименту було здійснено підсумковий зріз та проведено порівняльний аналіз середніх показників контрольної та експериментальної груп. Отримані результати засвідчили позитивну динаміку у формуванні образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості у респондентів ЕГ і КГ образно-інтонаційних навичок учнів після формувального експерименту

Рівні готов-	Експериментальна група	Контрольна група
	зрізи	зрізи

ності	початковий	підсумковий	початковий	підсумковий
Високий	22,4	71,7	23,5	26,3
Середній	58,2	25,3	60,5	57,7
Низький	17,4	3,0	17,0	16,0

Таким чином, результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили змістову насиченість і ефективність запропонованої поетапної методики формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності. Уже після завершення першого етапу експерименту було зафіксовано суттєве зростання мотивації школярів, підвищення їх інтересу до розвитку вокально-хорових та образно-інтонаційних умінь. Це, у свою чергу, сприяло активізації вокальної та художньо-творчої діяльності учнів, покращенню якості виконаних завдань та більш усвідомленому ставленню до виконання вокально-хорового репертуару. Завдяки створеним педагогічним умовам і використаним методам навчання було досягнуто поступового підвищення рівня сформованості всіх складників досліджуваного процесу.

ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено результати теоретичного аналізу та практичного розв'язання проблеми формування образно-інтонаційних навичок учнів в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності. Це знайшло своє втілення в розробці та експериментальній перевірці поетапної методики формування таких навичок у закладах загальної середньої освіти. Отримані результати підтверджують досягнення поставлених цілей і дозволяють зробити низку висновків:

1. Актуальність дослідження обумовлена новими пріоритетами розвитку мистецької освіти, що акцентують увагу на художньо-естетичному вихованні школярів. З'ясовано, що розвиток образно-інтонаційних навичок учнів в

процесі вокально-хорової позаурочної діяльності тісно пов'язаний із рівнем сформованості їхньої емоційно-чуттєвої сфери, а також здатністю до образного й інтонаційного мислення, умінням художньо сприймати музику, спілкуватися з високохудожніми музичними творами. З'ясовано, що основу образно-інтонаційних навичок складає процес інтонування, що характеризується двома основними аспектами: художній, який стосується виразності виконання музичного твору, передачі його змісту та емоційного наповнення і технічний, який включає навички правильного відтворення звуків у їх висотних, ритмічних і тембрових параметрах. Ключовими компонентами образно-інтонаційного інтонування є, з одного боку, правильне відтворення висоти звуків відповідно до нотного тексту, з іншого, передача почуттів і настрою, закладених у музичному творі; формування цілісного музичного образу, відповідного стилю та задуму композитора; використання нюансів гучності, темпоритму для підкреслення характеру мелодії. Таким чином, у рамках дослідження образно-інтонаційні навички визначено як дії, що забезпечують чисте інтонування й художньо виразне виконання музичних творів. Структура цих навичок включає *мотиваційно-пізнавальний, операційно-технологічний та творчо-діяльнісний компоненти*.

2. З'ясовано, що позаурочна діяльність є важливим доповненням до освітнього й виховного процесів, спрямована на їх поглиблення та розширення. Основними рисами такої діяльності є добровільна участь дітей і підлітків, розподіл занять відповідно до їхніх інтересів, а також розширення кола спілкування в позаурочному середовищі.

Позаурочна діяльність базується на **загальних принципах** виховання, серед яких: *добровільна участь; орієнтація на соціальні потреби; стимулювання ініціативи та самостійності учнів; розвиток креативності та художньо-творчих здібностей дітей; взаємозв'язок з навчальним процесом*.

Гурткова робота з музичного мистецтва – це одна з форм позаурочної діяльності, яка націлена на поглиблення та закріплення знань, отриманих під

час навчального процесу; виявлення й розвиток індивідуальних творчих здібностей і схильностей учнів; виховання художнього смаку; формування естетичних цінностей та розширення мистецького світогляду учнів, а також на організацію змістовного дозвілля та культурного відпочинку школярів.

Основними завданнями вокально-хорового гуртка є:

- розвиток вокально-хорових навичок;
- опанування музично-теоретичних знань;
- формування художньо-образного мислення;
- знайомство з музичною культурою;
- розвиток сценічної майстерності;
- виховання емоційної чутливості.

3. Проаналізовано особливості організації вокально-хорової роботи з учнями в позаурочній діяльності. Вивчення та педагогічний аналіз проблеми організації вокально-хорової роботи дозволив визначити *особистісно-орієнтований, індивідуальний та комплексний підходи* до організації вокально-хорової діяльності в позаурочний час як такі, що сприяють всебічному розвитку особистості дитини, розвиваючи не лише предметні (музичні), а й ключові компетентності.

Аналіз наукової літератури дав змогу виділити основні **принципи організації музичної діяльності школярів, а саме:**

- *естетичне виховання*: формування чутливості до краси в музиці та навколишньому світі;
- *різноманітність музичних вражень*: прослуховування різних жанрів музики, знайомство з культурними традиціями;
- *залучення до активної діяльності*: спів, гра на музичних інструментах, музично-ритмічні ігри, імпровізація;
- *послідовність і систематичність*: поступовий розвиток музичних навичок через постійну практику.

4. Розроблено діагностичний апарат: визначено критерії і показники сформованості образно-інтонаційних навичок учнів: виділено три рівні сформованості зазначених навичок: високий, середній і низький.
5. У межах констатувального етапу дослідження проведено діагностику стану сформованості образно-інтонаційних навичок у здобувачів загальної середньої освіти згідно з окресленими критеріальними характеристиками та показниками. Проведено аналіз результатів отриманих на даному етапі дослідження та сформульовані висновки.
6. Робота містить характеристику всіх складових компонентів презентованої поетапної методики формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності.

Визначено **методичні підходи** до організації вокально-хорової діяльності з метою формування образно-інтонаційних навичок: *особистісно-орієнтований, комплексний та індивідуальний.*

Визначено **педагогічні умови** формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності, а саме:

1. *забезпечення комфортного емоційно-стимулюючого освітнього середовища з урахуванням вікових і психофізичних особливостей учнів;*
2. *активізація музично-творчої (виконавської) діяльності, що передбачає розвиток емоційно-інтелектуального інтересу до взаємодії інтонаційності та образності у процесі вивчення музичних творів;*
3. *формування образно-інтонаційних умінь шляхом системи творчих вокальних завдань, зокрема: формування правильної вокальної позиції, точності інтонування, різних видів звуковедення та звукоутворення, дикції й артикуляційної чіткості.*

Окреслено **основні принципові положення** формування образно-інтонаційних навичок учнів закладу загальної середньої освіти в процесі вокально-хорової позаурочної діяльності:

- *принцип зацікавленості* – формування інтересу до музики та виконавської діяльності;
- *принцип гуманізації* – повага до учня і підтримка його творчого потенціалу;
- *принцип рефлексивності* – розвиток світогляду через осмислення змісту музики;
- *принцип свідомості* – усвідомлене засвоєння навичок;
- *принцип індивідуального підходу* – врахування особистих можливостей учнів;
- *принцип емоційно-естетичної спрямованості* – підвищення емоційної виразності навчального процесу;
- *принцип єдності художнього та технічного аспектів* – поєднання творчого змісту з виконавською майстерністю.

Визначено комплекс навчальних методів формування образно-інтонаційних навичок:

Мотиваційних методів, що спрямовані на формування інтересу учнів до музичного мистецтва, заохочення до вокально-хорового виконання, а також розвиток пізнавальної активності. До таких методів належать схвалення, переконання, підтримка, заохочення та стимулювальне оцінювання.

Творчо-орієнтованих методів, які активізують виконавсько-творчу діяльність школярів. Серед них – розробка проектів і презентацій, спільне тлумачення музичних творів, створення виконавських ілюстрацій.

Вокально-виконавських методів, що сприяють розвитку інтонаційного й образного мислення, формуванню вокальної свободи.

Результати експериментальної роботи показали позитивну динаміку розвитку образно-інтонаційних навичок в учнів експериментальної групи

порівняно з контрольною, що підтверджує ефективність запропонованої методики. Мета дослідження досягнута, завдання виконано.

Разом із тим, робота не охоплює всі аспекти проблеми. Перспективними напрямками для подальших наукових досліджень є впровадження мультимедійних технологій у процес роботи над сучасним вокально-хоровим репертуаром та розвиток вокально-хорової культури учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдієвський А. Т. Формування особистості на ґрунті національно-культурного відродження. Мистецтво у школі: зб.ст., упор. І.М.Гадалова. Київ: УДПУ, 1996. Вип. I. С 80-83.
2. Актуальні питання естетичного виховання молоді засобами музики : монографія / за ред. М. А. Печенюк. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2014. 200 с.
3. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. К: Рад. школа, 1981. 206 с.
4. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка : Підручник. Київ : ЗАТ «Віпол», 2007. 174 с.
5. Антонюк В. Г. Постановка голосу: навч. посіб. КНУКіМ. Київ: Українська ідея, 2000. 68 с.

6. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа : етнокультурологічний аспект : монографія. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Українська ідея, 2001. 144 с.
7. Ануфрієва О. Л. Оцінювання роботи загальноосвітнього навчального закладу 1-го ступеня за кінцевими результатами: курс лекцій. К.: Міленіум, 2003. 32 с.
8. Бабіченко Н. О. Методичні засади формування вокально-хорових компетенцій підлітків у позашкільних навчальних закладах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : Збірник наукових праць. Вип. 22 (27). Ч. 2. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 228 с. (с. 153-158).
9. Байбара Т. Урок-екскурсія. Методика його організації і проведення. Початкова школа. 1998. №11. С. 11–13.
10. Бенч-Шокало О. Г. До питання про ментальну природу українського хорового співу. *Музикознавчі студії*. Вип.16. Львів : Сполом, 2007. С. 149–153.
11. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. Київ : Ред. журн. «Укр. світ», 2002. 440 с.
12. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
13. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : навч.-метод. Посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
14. Бондаренко А. В. Специфіка організації самостійної роботи майбутнього вчителя музики з використанням мультимедійних технологій : метод. рек. для студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2011. 164 с.
15. Браніцька Т. Р. Методичні засади формування інтересу до народно-інструментального виконавства молодших школярів у позаурочний час : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 18 с.

16. Бутенко Л. В. Духовний розвиток особистості у процесі інтерпретації літературно-художніх творів. *Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України* : Матеріали всеукр. наук.- практ. конф. МДУ. Миколаїв, 2003. С. 223-226.
17. Ван Хайлун. Організаційно-когнітивний етап формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчо-інтерпретаційної роботи зі шкільними хоровими колективами. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* : зб. наук. праць : наукове електронне видання ДВНЗ «ДДПУ» / гол. ред. проф. Л.Г. Гаврілова. Слов'янськ : ДДПУ, 2020. Вип. 13. 263 с. С. 245-254. <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/>
18. Водяна В. О. Духовне становлення особистості підлітка як педагогічна умова розвитку його творчої активності (в контексті реалізації культурно-мистецьких програм). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2007. №10. С. 61-64.
19. Гавриленко Л. М. Анатомо-фізіологічні особливості співацького голосу у дітей шести-дев'яти років. *Харків у контексті світової музичної культури: події та люди* : матеріали міжн. наук.-практ. конференц, (3–4 квітня), Харків : ХДАК, 2008. С. 139–141.
20. Гавриленко Л. М. Розспівування і вокаліз як складники вокального виховання учнів. *Мистецтво та освіта*. Київ, 2008. №1. С. 12–15.
21. Гнидь Б.П. Історія вокального мистецтва : підр. для вищ. муз. навч. закл. Київ : НМАУ, 1997. 318 с.
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 375 с.
23. Горбенко С. С. Українська дитяча хорова література: навч-метод. посіб. для вчителів шкіл різного типу та студентів вищих педагогічних навчальних закладів Київ : НПУ, 2004. Ч.2. 270 с.
24. Гордійчук М. М. Хор і майстри хорового співу. *Музика і час*. Київ : Муз. Україна, 1984. С. 243-276.

- 25.Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.02 Київ, 1994. 18 с.
- 26.Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч. метод.-посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 392 с.
- 27.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., допоан. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
- 28.Дмитревський О. Г. Хорознавство та керування хором. Київ, 1961. 265 с.
- 29.Дьяченко І. В. Роль методу порівняльного аналізу музичних творів у формуванні слухацької культури учнів основної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : Збірник наукових праць. Вип. 18 (23). К., НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 342 с.
- 30.Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
- 31.Зязюн І. А. Інтеграційна функція культурної парадигми. *Професійно-художня освіта України* : збірник наукових праць / редкол.: І. А. Зязюн, В. О. Радкевич, Н. М. Чепурна та ін.. Київ; Черкаси : Видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2008. Вип. 5. С. 3-13.
- 32.Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навч. посіб. Київ : Укр.-фін. ін-т менедж. і бізнесу, 1997. 302 с.
- 33.Киричук О. В. Психологія особистості. Київ : Либідь, 1996. 632 с.
- 34.Кобзар Б. С. Позаурочна виховна робота в школах та групах продовженого дня. Київ : Рад. школа, 1988. 309 с.
- 35.Ковалик П. А. Практична спрямованість підготовки керівника дитячого хорового колективу. *Наукові записки*. Київ : НПУ, 2000. ЧЗ. С. 60-66.
- 36.Козир А. В. До питання педагогічного керівництва шкільним хоровим колективом. *Мистецтво у школі*: Збірка статей / упор. І. М. Гадалова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1996. С.41-44.

37. Козир А. В. Підготовка майбутніх учителів музики до педагогічного керівництва шкільними хоровими колективами. *Українські діячі культури про музичне виховання школярів та проблеми методики його викладання*: зб. статей / редактор-упоряд. Козир А. В. Київ : УДПУ, 1998. С. 32-34.
38. Козир А. В., Федоришин В. І. Вступ до акмеології мистецької освіти : навч.-методич. посіб. Київ : Вид-во НПУ ун-т імені М. П. Драгоманова, 2012. 263 с.
39. Козій О. М. Ретроспективний аналіз проблеми формування образно-інтонаційних навичок у студентів педагогічних коледжів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Вип. 14 (19). Ч. 1. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 186-190.
40. Козій О. М. Теоретичні засади формування образно-інтонаційних навичок студентів педагогічних коледжів у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. *Науковий вісник південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : збірник наукових праць. № 1-2. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. С. 61-66.
41. Колесник І. Г. Позакласна робота з природознавства у початковій школі. Київ : Знання, 2007. 48 с.
42. Колодуб І. С. Питання теорії вокального мистецтва. Харків, 1995. 120 с.
43. Коломоєць О. М. Хорознавство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 168 с.
44. Котова І. П. Основи і методика художнього виховання дітей : Навчальний посібник Київ : Кондор, 2006. 200 с.
45. Красновський В. М. Як залучити школяра до шкільного життя? *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 3. С. 14-16.
46. Крицький В. М. Формування уміння художньої інтерпретації у студентів музичних факультетів педагогічних закладів вищої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Київ, 1999. 20 с.

47. Крицький В. М. Формування художньо та дидактично доцільних знань у процесі роботи з музичними творами : метод. рекомендації. Ніжин : НДПУ імені М. Гоголя, 2004. 20 с.
48. Куненко Л. О. Естетичні та мистецькі засади формування духовної культури особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 12 (17) С. 107-111.
49. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей : навчально-методичний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів I-II рівня акредитації. Вінниця : ВДПУ, 2002. 224 с.
50. Лащенко А. П. Проблеми дослідження вітчизняної хорової культури. Українське музикознавство. *Музична україністика в контексті світової культури* : наук.-методич. зб. Київ : НМАУ імені П.І. Чайковського, 1998. Вип. 28. С. 13-24.
51. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. *Рідна школа*. 2003. № 8. С. 6-10.
52. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ : Рад. школа, 1991. С. 223.
53. Маруфенко О. В. Особливості вокальної підготовки в системі мистецько-педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2010. С. 175-180.
54. Маруфенко О. В. Формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Київ, 2006. 20с.
55. Масол Л. М. Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво та освіта*. 2004. № 1. С. 2-5.
56. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.

57. Морозов В. П. Вокальний слух і голос. Київ : Музична Україна, 2019.
58. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології. Київ, 1995. 103 с.
59. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів: Навч. посібник. Київ : КДПІ, 2015. 160 с.
60. Овчаренко Н. А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності : теорія та методологія : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2014. 400 с.
61. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтв. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
62. Печенюк М. А. Естетичне виховання засобами вокально-хорового мистецтва. *Збірник наукових праць*. Серія педагогічна. Вип. 13. Кн. 2. Кам'янець- Подільський, 2007. С. 170-173.
63. Печерська Е. П. Шепельська М. О. Формування художньо-образного мислення учнів у процесі вокально-хорової роботи. *Наука і освіта*. 2015. №2. С. 85-86.
64. Побережна Г. І. Загальна теорія музики. Київ : Вища школа, 2004. 303 с.
65. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в пед-університеті. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 640 с.
66. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ІЗМН, 1996. 235 с.
67. Ростовський О. Я. Актуальні проблеми удосконалення дидактичної моделі професійної підготовки вчителя. *Проблеми формування сучасного вчителя в вищій педагогічній школі. Шляхи підвищення пізнавальної активності студентів педагогічного навчального закладу* : наук.-метод. зб. / упоряд. та заг. ред. М. М. Астаф'єва. Ніжин : НДПУ, 1999. С. 3-10.
68. Ростовський О. Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики. Київ : Освіта, 1991. 48 с.
69. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.

70. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : ТОВ «Інтерпроф», 2002. 270 с.
71. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. Київ : КДПІ, 1992. 94 с.
72. Світайло С.В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навчально-методичне видання. Київ: КІМ, 2007. 132 с.
73. Світайло С.В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навч.-метод. посібник для студентів. Київ : Унів. коледж Київського ун-ту ім. Бориса Грінченка, 2016. 140 с.
74. Софроній З. В. Формування виконавської уваги майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблема: зб.наук. праць / Редкол.: І.А. Зязюн та ін. Київ-Вінниця, 2009. Вип.21. С. 515-520.*
75. Спіліоті О. В. Формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки: дис. ...канд пед. наук : 13.00.02. Київ, 2012. 271 с.
76. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 149–416.
77. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Київ : Акадкмвидав, 2006. 560 с.
78. Фурсенко Т. Ф. Формування ціннісних орієнтацій підлітків у галузі музичної культури в позашкільних навчальних закладах 2005 года : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2005. 20 с.
79. Цвєлих Т. І. Естетичне виховання учнів старших класів середньої школи. Київ: Радянська школа, 1960. 67 с.
80. Чепела К. Музичний слух як головний чинник формування образно-інтонаційних навичок. *Наукові праці студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей Кам'янець-Подільського національного*

університету імені Івана Огієнка. [Електронний ресурс] / редкол. Лабунець В.М. та ін. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С. 185-189.

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9211>

81.Чепела К. Хоровий гурток як засіб поглиблення предметних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості»* (до 100-річчя від дня народження видатного діяча, композитора, диригента, педагога Бориса Ліпмана). 4-5 березня 2025 р. [Електронний ресурс] / [редкол.: В. Лабунець та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С.126-129.

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9258/Konferentsiia-100-richchia-Borysa-Lipmana-2025.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

82.Чепела К. М. Формування образно-інтонаційних навичок в позаурочній вокально-хоровій діяльності як важлива складова музично-естетичного розвитку школярів. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи»* (до 65-річчя педагогічного факультету). 5-6 листопада 2025 р. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025.

83.Черняк Є. Б., Вольська Ю.В., Міщенко С.П., Йоркін В.В. Методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія», Педагогічні науки. 2020. №2 (20). С. 89-97.*

84.Юник Д. Г. Увага як фактор формування виконавської надійності баяніста у ВНЗ муз.-пед. спеціальності. Київ : УКіМ, 1993. С. 17-23.

- 85.Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник. Тернопіль: Нова Книга Богдан, 2003. 352с., 77 нотних прикладів та малюнків.
- 86.Юцевич Ю. Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.